

บทที่ ๒

กุศลกรรมบถในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดเรื่องกุศลกรรมบถในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นในการศึกษา เรื่องประวัติความเป็นมาของกุศลกรรมบถ ความหมายของกุศลกรรมบถ ความมุ่งหมายของการสอนเรื่องกุศลกรรมบถ ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องกุศลกรรมบถ จะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

๒.๒ ความสำคัญของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

๒.๓ ความมุ่งหมายของการสอนเรื่องกุศลกรรมบถ

๒.๔ ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องกุศลกรรมบถ

๒.๕ จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์ด้วยกุศลกรรมบถ

๒.๖ สรุป

๒.๑ ความหมายของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม, ทางทำความดี, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ มี ๑๐ อย่าง^๑ แบ่งเป็นทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ และทางใจ ๓ คือ

๑. กายกรรม ๓ ได้แก่ ๑) ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒) ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓) ละการประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม

๒. วจีกรรม ๔ ได้แก่ ๑) ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๒) ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ๓) ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ ๔) ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ

๓. มโนกรรม ๓ ได้แก่ ๑) ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา ๒) ไม่คิดร้ายเบียดเบียนเขา ๓) เห็นชอบตามคลองธรรม^๒

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓๕.

กุศลกรรมบถ ๑๐ เรียกชื่อหลายอย่าง เช่นว่า ธรรมจริยา^๓ ความประพฤติธรรมบ้าง โสโจย^๔ ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัวบ้าง อริยธรรม อารยธรรม, ธรรมของผู้เจริญบ้าง อริยมรรค มรรคอันประเสริฐบ้าง สัทธรรม ธรรมดี, ธรรมแท้บ้าง, สัมปยุตธรรม^๕ ธรรมของสัตบุรุษบ้าง

กุศลกรรมบถ ๑๐ คือทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความเจริญหรือสุคติ

๒.๒ ความสำคัญของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

กุศลกรรมบถ ๑๐ มีความสำคัญ คือเป็นคำสอนเรื่องหลักของศีลสิกขาส่วนหนึ่ง ถือว่ามีความสำคัญมากต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบัน เพราะว่าเป็นหลักช่วยให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วอาศัยอยู่ในสังคมนี้ได้อย่างเป็นสุข สามารถช่วยลดปัญหาของประเทศชาติได้จำนวนมาก ตลอดจนเป็นเหตุให้โลกนี้ได้รับความสงบสุข เพราะในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น ครอบคลุมการพัฒนาคนให้ดีขึ้นทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนา ทั้ง กาย วาจา และใจ^๖ ไปในทางที่เป็นกุศลคือดีได้แล้ว ย่อมเป็นอุปการะต่อการใช้ชีวิตในสังคม อันดับแรก ย่อมเป็นการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งปฏิบัติต่อคนรอบข้างด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดี ประพฤติปฏิบัติดีต่อกัน เป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็นสังคมของคนดี สังคมของคนดีหลาย ๆ สังคมรวมกันใหญ่ขึ้นเป็นระดับประเทศ ประเทศก็กลายเป็นประเทศที่มีประชากรเป็นคนดี เมื่อแต่ละประเทศมีแต่ประชากรที่เป็นคนดีมีศีลธรรม โลกใบนี้ย่อมเต็มไปด้วยคนดี

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เมื่อได้ศึกษาและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องและเคร่งครัดแล้ว ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ได้มากอย่างที่กล่าวมา และจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการพัฒนามนุษย์ที่จะต้องใช้หลักกุศลกรรมบถเข้าไปในการจัดการ เพราะความเดือดร้อนหรือความทุกข์ต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในสังคมโลกนี้ ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์นั้นขาดการพัฒนาตนให้ตั้งอยู่ในหลักแห่งกุศลกรรมบถ

แม้ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการในการแก้ปัญหาด้วยการนำมาสอนให้มนุษย์ได้สมาทานประพฤติปฏิบัติตาม เป็นเหตุให้มนุษย์พัฒนาตนจากเป็นผู้ทุศีล เป็นคนมีศีล หมั่นประกอบคุณงามความดีทั้งแก่ตนและผู้อื่นเป็นเหตุให้ได้รับ

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๙/๔๒๗.

^๔ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๑๙.

^๕ อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๔๕-๑๔๘/๒๙๑-๒๙๓.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๒๖.

ประโยชน์ความสงบสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในการนำหลักกุศลกรรมบถไปสั่งสอนนั้น พระพุทธเจ้ามิได้นำไปสอนครบทั้งสิบข้อในทุกที่ บางแห่งก็ใช้เพียงไม่กี่ข้อเพื่อให้ตรงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ แต่เมื่อโดยหลักแล้วก็ทรงใช้หลักของกุศลกรรมบถนั่นเอง ซึ่งมนุษย์ที่ประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในหลักกุศลกรรมบถได้แล้ว มิใช่จะได้รับประโยชน์แต่โลกนี้เท่านั้น ยังเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตามได้รับถึงประโยชน์ในโลกหน้าด้วย คือ เมื่อละจากโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ตามที่ปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ความประพฤติเรียบร้อยคือความประพฤติธรรมทางกาย มี ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม ความประพฤติธรรมทางวาจา ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๔) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ความประพฤติทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) เป็นผู้ไม่จิตพยาบาท (๓) เป็นสัมมาทิฐิ

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เพราะเหตุประพฤติเรียบร้อย คือ ประพฤติธรรม (กุศลกรรมบถ) อย่างนี้แล^๗

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายบางพวก คือมนุษย์บางพวกในโลกนี้ ถ้าหากพัฒนาตนด้วยการประพฤติตนให้อยู่ในหลักกุศลกรรมบถแล้ว เมื่อตายไปจากโลกนี้ ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ได้อย่างแน่นอน

สรุปได้ว่า ความสำคัญของหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นหนทางการทำความดี ดังนั้น ผู้ปฏิบัติตามจึงเป็นผู้ประเสริฐ ดังที่มีปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า “ทณโธ เสฏโฐ มนุสเสสุ แปลว่า ผู้ฝึกหัดแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์”^๘ “วิชชาจรณสมปนโน โส เสฏโฐ เทวมานุเส แปลว่า ผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรรยา ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์”^๙

พระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์นั้นทรงยกย่องมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาฝึกฝนว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นสัตว์มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาได้มากกว่า สัตว์ทั้งหลาย คือสามารถพัฒนาให้สูงสุดถึงขั้นเป็นพระพุทธเจ้าได้ โดยอาศัยการฝึกหัดพัฒนาตนไปตามลำดับ จาก

^๗ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๓๙/๔๗๒.

^๘ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^๙ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๕/๓๓๘.

บุณฺณ เป็นกัลยาณชน และเป็นอริยชนโดยที่สุด ดังที่มีปรากฏในพุทธพจน์ ดังนี้ “ตนแล เป็นที่พึ่งของตน คนอื่น ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ ก็บุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ยาก”^{๑๐}

ที่พึ่งในที่นี้ก็คือ พระนิพพานนั่นเอง ดังนั้นผู้ที่จะไปนิพพานได้ก็ต้องผ่านการฝึกฝนมาอย่างดีและถูกต้อง และการฝึกก็คือการพัฒนา คือทำสิ่งที่ยังไม่มีให้เกิดขึ้นในตน โดยหลักการที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่ใช้ในการฝึกหัดพัฒนามนุชนั้น ก็มีอยู่สามประการคือ

การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตใจของตนให้ผ่องใส ทั้งสามประการนี้คือหลักหรือคำสอนของพระพุทธเจ้า^{๑๑}

ความสำคัญของคำสอนกุศลกรรมบถนั้น โดยความหมายคือหลักของการฝึก การศึกษา การพัฒนา เพราะว่า เป็นหลักช่วยให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วเป็นผู้เลิศประเสริฐสูงสุด ทำให้เป็นชุมชนที่อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข เป็นเหตุให้โลกนี้ได้รับความสงบสุข

๒.๓ ความมุ่งหมายของการสอนเรื่องกุศลกรรมบถ

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามุ่งถึงการสอนทางด้านกาย วาจา และจิตใจไปพร้อมกัน ดังนั้น การพัฒนามนุษย์มีปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสองด้าน คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่จิตใจ และปัจจัยภายนอก ได้แก่ หลักการที่นำมาใช้พัฒนา หลักการที่จะนำมาพัฒนามนุษย์ ในงานวิจัยนี้ได้นำหลักการของไตรสิกขา เพื่อนำมาพัฒนาในส่วนกาย และวาจาให้สะอาดในส่วนเบื้องต้น ที่จัดอยู่ในส่วนของศีล แล้วใช้เป็นฐานในการสร้างสมาธิเพื่อพัฒนาให้เกิดปัญญาจนสามารถทำให้จิตใจไม่ประกอบด้วยความโลภ ไม่พยาบาท มีความเห็นที่ถูกต้อง อันนับได้ว่าเป็นส่วนของการพัฒนาทางด้านปัญญา ซึ่งหลักการพัฒนามนุษย์ด้วยไตรสิกขา คือ การศึกษาในเรื่องศีล สมาธิ และปัญญามีดังนี้

๒.๓.๑ ความมุ่งหมายในการสอนเรื่องศีล (ศีลสิกขา)

ความมุ่งหมายในการสอนเรื่องศีล คือ การฝึกความประพฤติให้สุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ การรักษาระเบียบวินัย การดำรงตนด้วยดีในสังคม ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง เป็นการควบคุมพฤติกรรมในการแสดงออก ซึ่งบุคคลจะต้องควบคุมพฤติกรรมภายนอกทั้งหมด รวมความได้ว่าศีลก็คือความปกติทางกาย และวาจา เป็นเจตนาของผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติดิฉินในกาม จากการพูดเท็จ และจากการเสพของมีน

^{๑๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

เมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๑๒} อีกอย่างหนึ่ง กล่าวได้ว่า ศิลคือเจตนา เจตสิก สังวร และ อวิตกกัมมะ ชื่อว่า ศิล ดังที่ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระเจ้า กล่าวไว้ว่า “เจตนาชื่อว่าศิลป เจตสิกชื่อว่าศิลป สังวรชื่อว่าศิลป และอวิตกกัมมะก็ชื่อว่าศิลป”^{๑๓}

ศิลปภาวนา หมายถึงการเจริญศิลป พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศิลป ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี มีการเกื้อกูลกัน^{๑๔} ศิลภาวนา คือ การเจริญศิลปให้มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้ผู้อื่น แก่สังคม และประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดีและเป็นประโยชน์^{๑๕} ระดับต้นก็คือ ศิล ๕ ศิล ๘ ศิลเหล่านี้ มุ่งไปที่การไม่เบียดเบียนกัน สร้างความไว้วางใจเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ศิลเป็นคุณสมบัติของตัวบุคคล เพราะศิลปเป็นเรื่องของบุคคลมีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี ส่วนวินัยเป็นการจัดระเบียบ ศิลกับวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มากู้กัน จะเป็นตัวเอื้ออำนวยให้เราเมื่อมีโอกาสมีเวลาที่จะพัฒนาชีวิตได้สะดวกขึ้น เพราะถ้ามนุษย์ในสังคมมีความประพฤติทางกาย ทางวาจา อยู่ในศิลปแล้ว การจะปรับตัวอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ความร่มเย็น เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับการพัฒนา และมีโอกาสทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล ในทางตรงกันข้ามหากมีชีวิตที่ไม่มีวินัย ไม่มีศิลปเสียแล้ว จะเป็น การดำรงชีวิตที่ไร้เดียงสา ไม่รู้เรื่องการครองชีวิตว่าจะไปอยู่อย่างไร จะอยู่ในระยะที่ดำเนินชีวิตไม่ตรง เพราะมีการคบแต่มิตรเทียม มิตรปลอมอก ประพฤติชั่วทั้งทางกายและทางวาจา จนไม่ได้พัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ขึ้น ไม่ได้ก้าวเดินไปในทางที่ดี ชีวิตที่ได้มามีตมามากจะมีตมไป เข้าสู่อบายภูมิเหมือนเดิม

หากชีวิตที่ได้มา มีการอบรมด้านการพัฒนาทางศิลป เมื่อมีการฝึกพร้อมแล้ว จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางศิลปเรียกว่า ภาวิตศีล และย่อมได้รับประโยชน์ของการรักษาศิลปดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศิลป มีศิลปสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๑ แห่งศิลปสมบัติของบุคคลผู้มีศิลป

^{๑๒} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๙.

^{๑๓} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๙/๖๐.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

คหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติย่อมกระฉ่อนไปนี้เป็นประโยชน์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นขัตติยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้แล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไปนี้เป็นประโยชน์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นประโยชน์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล^{๑๖}

หลักของศีล คือ การชำระ กาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย การงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติและได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์ คือ ประโยชน์ที่จำเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบในตนเอง สามารถบังคับตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบคำนึงถึงผู้อื่น โดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือ เริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกในเรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้นมนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ก็พัฒนาได้ไม่เท่ากันทุกคน ขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป

พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีล เป็นลำดับตามความสามารถหรือตามความมุ่งหมายโดยแบ่งประเภทของศีลออกหลายระดับตามความสามารถหรือความเหมาะสมของบุคคล ดังนี้

๑) ศีล ๕ สำหรับ คฤหัสถ์ และบุคคลทั่วไป

๒) ศีล ๘ หรือ อุโบสถศีล สำหรับคฤหัสถ์ที่ตั้งใจจะถือปฏิบัติให้สูงขึ้น และโดยธรรมให้ถือในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ๑๔ ค่ำ เดือนละ ๔ ครั้ง แต่ผู้ที่ประสพจะถือปฏิบัติให้มากกว่านั้นหรือจะปฏิบัติตลอดชีวิตก็ยังเป็นการดี

๓) ศีล ๑๐ สำหรับสามเณรและสามเณรีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

๔) ศีล ๒๒๗ เป็นศีลสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

๕) ศีล ๓๑๑ เป็นศีลสำหรับภิกษุณีที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ

การรักษาศีลนี้พระพุทธเจ้าทรงวางวิธีการไว้สามประการที่เรียกว่าวิริติ ๓ อย่าง^{๑๗} คือ

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘/๙๙.

๑) สัมปัตตวิริติ คือ การเว้นสิ่งที่ประจบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งประจบโอกาส ได้แก่ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วย หรือคุณูปการอย่างนี้ ไม่สมควรกระทำการเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล

๒) สมทานวิริติ คือ เว้นด้วยการสมทาน ได้แก่ ตนได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมทานสิกขาบทไว้แล้ว กังวลเว้นตามที่ได้สมทานนั้น

๓) สมุจเฉตวิริติ หรือ เหตุมาตวิริติ คือ เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด ได้แก่ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วย อริยมรรคซึ่งขัดกิเลสเป็นเหตุแห่งความชั่วนั้น ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย

ศีลที่กล่าวมานั้นเป็นศีลที่เป็นบพัญญัติหรือเรียกว่ากฎหมาย ข้อบังคับ ใช้ในการฝึกฝน หรืออบรม เพื่อพัฒนามนุษย์ที่ไม่เป็นระบบระเบียบให้เป็นระบบระเบียบ ยังมีศีลอีก ๔ ประเภท คือ ปาริสุทธิศีล ๔^{๑๗} หมายถึง ศีลคือความบริสุทธิ์, เครื่องให้บริสุทธิ์, ความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ (๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล (๒) อินทริยสังวรศีล (๓) ปัจจยสันนิสิตศีล (๔) อาชีวปาริสุทธิศีล ซึ่งเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบ ดังนี้ คือ

(๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลคือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

(๒) อินทริยสังวรศีล เป็นศีลที่เกิดจากการรักษาคุ้มครองอินทรี ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ช่วยสนับสนุนศีลที่เป็นสิกขาบท เช่น ศีล ๕

(๓) ปัจจยสันนิสิตศีล เป็นศีลที่เกิดจากการพิจารณาปัจจัยหรือเครื่องอาศัย ๔ อย่าง ได้แก่ อากาโร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

(๔) อาชีวปาริสุทธิศีล เป็นศีลคือการเลี้ยงชีพโดยทางบริสุทธิ์ ละมิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพผิด ภิกษุทำอินทรีสังวรให้ถึงพร้อมได้ด้วยสติ ฉันทา อาชีวปาริสุทธิพึงทำให้ถึงพร้อมด้วยความเพียร ฉันทานั้น เพราะความเพียรเป็นเหตุการณละมิจฉาอาชีวะ เมื่อละการแสวงหาที่ไม่บริสุทธิ์ เว้นปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่บริสุทธิ์ ดุจหลีกเลี่ยงอสรพิษ การแสวงหาไม่เป็นมิจฉาอาชีวะก็ย่อมเป็นสัมมาอาชีวะ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ”^{๑๘}

^{๑๗} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๕๒/๒๗๒.

^{๑๘} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๑/๙๐.

^{๑๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๑/๓๖/๕๕.

สรุปได้ว่า หลักการพัฒนามนุษย์โดยการรักษาศีล เป็นรักษาดนให้มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนา ด้วยการไม่เบียดเบียนก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้ผู้อื่น แก่สังคม และประพฤติดีสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมมีระเบียบวินัยประกอบอาชีพสุจริต ฝึกตนเองให้อยู่ในสังคมด้วยดี มีระเบียบวินัยในการดำเนินชีวิต มีการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดี เป็นชีวิตที่พร้อมจะรับการพัฒนา และมีโอกาสทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก ทำให้เป็นคนที่มีความมั่นใจในตนเอง เพราะได้เว้นในสิ่งที่ควรเว้น ทำในสิ่งที่ควรทำ การดำเนินชีวิตก็ปราศจากความกังวล

หลักของศีล คือ การชำระ ภาย วาจา ให้สะอาด ถือว่าเป็นเบื้องต้นในการพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการงดเว้นจากความชั่วทั้งปวง พระองค์ได้ทรงพิจารณาถึงความเป็นไปได้ หรือความเป็นจริงตามธรรมชาติ และได้พิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์คือประโยชน์ที่จำเป็นแก่ผู้รับการพัฒนา คือ แต่ละบุคคลได้เป็นผู้มีระเบียบโดยตนเอง สามารถบังคับตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่ต้องการได้ ไม่ทำอะไรตามใจชอบแต่มีความรับผิดชอบคำนึงถึงผู้อื่นโดยเริ่มต้นจากชีวิตครอบครัว คือเริ่มตั้งแต่การมีระเบียบวินัยในบ้าน มีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ เป็นต้น ทุกขั้นตอนจะฝึกฝนให้มีความสำนึกในเรื่องวินัยจนกลายเป็นธรรมชาติในตัวทั้งสิ้น มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถที่พัฒนาได้ แต่ก็พัฒนาได้ไม่เท่ากันทุกคน ซึ่งอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลไป พระพุทธเจ้าจึงได้จัดรูปแบบการพัฒนาด้วยศีล เป็นลำดับตามความสามารถ ด้วยการรักษาศีล ๕ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และศีล ๓๑๑ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

๒.๓.๒ ความมุ่งหมายในการสอนเรื่อง สมาธิ (จิตตสิกขา)

ความหมายของ “สมาธิ “ คือความมีใจตั้งมั่น ,ความตั้งมั่นแห่งจิต ,การทำให้ใจสงบ แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน , การมีจิตกำหนดแน่วแน้อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ^{๒๐}

การอบรมด้านสมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกมนุษย์ในด้านจิตใจหรือระดับจิตใจ ได้แก่การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอัมใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้น เพื่อให้เกิดสมาธิ ให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาทางจิตเพื่อเป้าหมายให้พ้นจากอภายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๔.

การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อุตทน มีสมาธิและสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น^{๒๑} เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้น จิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่มนุษย์เราจะพัฒนาหรืออบรมจิตใจให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างหนึ่ง

หลักการพัฒนาด้านอารมณ์นี้ต้องมีแรงจูงใจที่ดี ให้เกิดการใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ที่เรียกกันว่า ฉันทสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ มิใช่ถึงพร้อมด้วยตัณหา การพัฒนาด้วยอารมณ์นี้ มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาได้ดี เพราะความที่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ฝึกได้ พัฒนาได้ มีศักยภาพที่สามารถพัฒนาจิตให้สมบูรณ์ เริ่มตั้งแต่มี เมตตา กรุณา มีศรัทธา มีความกตัญญู การพัฒนาที่เน้นสมาธิ ก็เพื่อจะสร้างสติให้มีความเพียร มีความเอาใจใส่ รับผิดชอบ เป็นต้น จนเกิดการพัฒนาสุขภาพจิต คือ จิตใจมีความสุข เป็นจิตใจที่เบิกบาน มีปิติ มีความร่าเริงบันเทิงใจ

การฝึกในด้านจิตใจ หรือ ระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็ง มั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิมใจ ความร่าเริง เบิกบานใจ ความสดชื่นผ่องใส ความรู้สึกพอใจ โดยอาศัยตัวศีลเป็นฐานเบื้องต้นเพื่อให้เกิดสมาธิให้จิตมั่นคงเป็นปกติ ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด แต่ให้มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทัน จึงเป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาทางจิต เรียกว่า ภาวจิตใจ เป็นการพัฒนาด้านอารมณ์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นจิตเป็นตัวรับอารมณ์ทั้งหมดที่เข้ามาสู่กายมนุษย์ ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของมนุษย์ ดังนั้นคนเราทุกคนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปรับอารมณ์ ให้รู้เท่าทันพิจารณาความรู้สึกของตนเองอยู่ตลอดเวลา การที่มนุษย์เราจะพัฒนาอารมณ์หรืออบรมจิตใจให้สงบตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ ควรแก่การงานได้นั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาอย่างหนึ่ง

การฝึกจิตของมนุษย์ให้มีคุณภาพและสมรรถภาพเพื่อให้จิตเข้มแข็ง แน่วแน่ และสงบ ผ่องใสบริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนให้เศร้าหมอง สามารถควบคุมตนเองได้ดี คือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ ดังนั้นหลักการของสมาธิ จึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ เช่น สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิตอย่างมีสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต สมาธิที่เป็นไป

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

เพื่อให้เกิดญาณทัสสนะ คือ มีปัญญาที่หยั่งรู้ได้เป็นพิเศษ เป็นไปเพื่อประโยชน์ คือ ๑) ให้มีสติและสัมปชัญญะ เพื่อประโยชน์ในการกระทำอยู่เสมอ ๒) เพื่อการดับอาสวะ คือ กิเลส ตัณหา ราคะ ที่อาจชักจูงให้มีพฤติกรรมที่จะนำซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่นโดยสมาน^{๒๒}

สรุปได้ว่า หลักการพัฒนามนุษย์โดยการฝึกสมาธินั้น เป็นการพัฒนาต่อมาจากการรักษาศีล พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้สำหรับผู้รักษาศีล พัฒนากาย ของคนให้สะอาดได้แล้วมุ่งหวังความสงบสุขทางใจ นำไปพัฒนาต่อ เพื่อที่มนุษย์นั้นได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีจิตใจ หรือใจคอหนักแน่น เอาจริงเอาจังกับงานที่ได้รับมอบหมาย หรือหน้าที่ที่รับผิดชอบ สมาธินั้นเป็นความพร้อมของจิตใจ ที่จะทำงานอันมีลักษณะบริบูรณ์หรือสมบูรณ์ด้วย สติ สัมปชัญญะ มีความสามารถควบคุมตนเองได้ ตลอดจนมีความเพียรพยายามเอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง สมาธิจึงเท่ากับความมั่นคงในการประกอบอาชีพการงานทุกอย่าง สมาธิได้รับอิทธิพลมาจากศีล คือ ระเบียบวินัยที่จะช่วยให้จิตใจมีความสงบ ไม่ฟุ้งซ่านแว่วแน่ ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนช่วยศีลให้มีลักษณะจริงจังขึ้นอีกด้วย

๒.๓.๓ ความมุ่งหมายในการสอนเรื่องปัญญา (ปัญญาลีกขา)

ปัญญา คือ การมีปัญญา ได้แก่ ความรู้ทั่ว, ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน, ความรู้เข้าใจหยั่งแยกแยะได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้จะจัดแจง จัดสรร จัดการ, ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^{๒๓}

ความสำคัญสูงสุดของปัญญา เพราะปัญญาเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และแค่ไหน ก้อยู่ที่ว่าจะมีปัญญานำหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคิดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้านและมีชั้นหลายระดับ เช่น

๑) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ ความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายถูกต้องชัดเจน การเรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริง โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมทั้งชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้หยั่งเห็นใหม่ ๆ ได้

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๗/๒๗๘.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จะพัฒนาคนกันอย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘-๓๙.

๒) ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย

๓) ปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม ความเข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขารคือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมดาของธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์

ความมุ่งหมายในการสอนเรื่องปัญญา ก็เพื่อเป็นการฝึกหรือพัฒนาให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดการต่าง ๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงความเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่เป็นจริง ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของวัตถุและจิตใจที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัย ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์^{๒๔}

มุ่งหมายการอบรมจิต ให้เกิดปัญญา รู้จักใช้เหตุผลนำมาพิจารณา มีความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน รู้จักว่า อะไรควรเว้น ควรทำ มีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุตามปัจจัย เป็นท่าทีของจิตที่นำมาซึ่งปัญญา และการทำตามเหตุผล เชื่อในหลักของกรรม จะมีสติสัมปชัญญะในการรับรู้ กำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ มองว่ามันคืออะไร เป็นมาอย่างไร เป็นไปอย่างไร เมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญา ก็จะมีปัญญาเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้รู้จักปัญหา รู้จักเหตุของปัญหา และปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้องเป็นการแก้ปัญหา แก้ทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญา เป็นการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา เรียกว่า คิดเป็นตามแบบโยนิโสมนสิการ แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และจะทำให้มนุษย์เรานั้นมีอิสรภาพพึ่งพาตนเองได้ ชีวิตก็จะมีพัฒนา ด้วยความรู้โรจน์ สดใส มีความสุข ความสำเร็จในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าทุกประการ

เป้าหมายของการสอนเรื่องปัญญาก็เพื่อให้พ้นจากอภายภูมิ เมื่อปฏิบัติตามจะก่อให้เกิดประโยชน์ตามสมควรแก่การฝึกฝนอบรมด้านปัญญากล่าวคือ มีปัญญาเจริญองงามโดยลำดับ ก่อให้เกิดการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง คือ เข้าใจสิ่งนั้นตามสภาวะที่มันเป็น ไม่เอนเอียงด้วยอคติ การเข้าใจในโลกตามความเป็นจริงและตามเหตุปัจจัย รู้จักหาทางแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ความสำเร็จให้มนุษย์พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้น รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์มีคุณสมบัติของมนุษย์โดยสมบูรณ์

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐.

ความมุ่งหมายทั้ง ๓ ด้าน ตั้งแต่ ศิล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีประโยชน์ตั้งแต่ขั้นต้น คือ ไม่มีความเดือดร้อนใจกระทั่งถึงการพ้นทุกข์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของศิลอันเป็นปัจจัยนำไปสู่การพัฒนาจนถึงการพ้นทุกข์ไว้ว่า

ศิลที่เป็นกุศล มีวิปปฏิสารเป็นผล มีวิปปฏิสารเป็นประโยชน์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นประโยชน์ ปราโมทย์มีปิติเป็นผล มีปิติเป็นประโยชน์ ปิติมิปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นประโยชน์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นประโยชน์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นประโยชน์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะ^{๒๕}เป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นประโยชน์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทา^{๒๖}และวิราคะเป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นประโยชน์ นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ^{๒๗}เป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นประโยชน์อย่างนี้ อานนท์ศิลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถผลให้บริบูรณ์โดยลำดับอย่างนี้แล

สรุปได้ว่า หลักการพัฒนามนุษย์โดยการพัฒนาปัญญา เป็นหลักการพัฒนามนุษย์ให้เกิดความรู้ตามความเป็นจริงในสองส่วน คือ ในส่วนที่เป็นวิชาชีพ จัดว่าเป็นปัญญาที่ใช้ในการประกอบอาชีพการงาน บุคคลต้องมีความรู้และเชี่ยวชาญในอาชีพนั้น และ ในส่วนที่เป็นทางธรรม เป็นความรู้ชีวิตและธรรมชาติที่แท้จริงจนสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้หมดสิ้น การพัฒนามนุษย์ที่เป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนามีหลักสุดท้ายอยู่ที่ปัญญาที่จะทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์หรือบรรลุอิสรภาพที่แท้จริง หลักการพัฒนาด้วยศิลและสมาธิสองประการข้างต้นนั้นมีขึ้นก็เพื่อพัฒนามาสู่การพัฒนาปัญญา ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงวางหลักการพัฒนาด้วยปัญญาไว้ก็เพื่อให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายอย่างแท้จริง หรือตามที่เป็นอยู่จริง ๆ จนทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความคิดเห็น เปลี่ยนค่านิยม มีโลกทัศน์และชีวทัศน์อย่างใหม่ได้ ตลอดทั้งเป็นปัจจัยนำไปสู่การพ้นทุกข์คือหมดกิเลสได้

๒.๔ ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องกุศลกรรมบถ

หลักคำสอนเรื่องกุศลกรรมบถ เป็นแนวทางและวิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีวิธีการพัฒนามนุษย์ ๓ ประการ คือ

^{๒๕} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓.

^{๒๖} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓.

^{๒๗} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๓.

๒.๔.๑ วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพาดิเรียบร้อย คือมีความประพาดิธรรมทางกาย ๓ ประการ^{๒๘} คือ

๑) เว้นจากปาณาติบาต คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศาสตราเสียแล้ว มีความละอาย มีความเอ็นดู มีกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่

ลักษณะของปาณาติบาต คือ การเข้าไปตัดชีวิตดิณทรีย์ของบุคคลผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเปื้อนเลือด พอใจในการประหารและการฆ่า ไม่มีความละอาย ไม่ถึงความเอ็นดูในสัตว์ ด้วยกาย คือกระทำด้วยตนเอง หรือด้วยวาจา คือสั่งให้ผู้อื่นฆ่า

๒) เว้นจากกอนินนาทาน คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการถือเอาทรัพย์สินที่เขาไม่ได้ให้ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ไม่ลักทรัพย์เป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งนับว่าเป็นขโมย

ลักษณะของกอนินนาทาน คือ ลักษณะของการลักทรัพย์เป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของบุคคลอื่น ที่อยู่ในบ้าน หรือที่อยู่ในป่า ที่เจ้าของมิได้ให้ ซึ่งนับว่าเป็นขโมย

๓) เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการประพาดิผิดในกามทั้งหลาย เว้นขาดจากการประพาดิผิดในกามทั้งหลาย คือ ไม่ถึงความสมสู่ในพวกหญิง ที่มารดา รักษา ที่บิดารักษา ที่มารดาและบิดารักษา ที่พี่ชายรักษา พี่สาวรักษา ที่ญาติรักษา ที่มีสามี ที่อิสสรณหวงห้าม ที่สุดหญิงที่เขาคล้องแล้วด้วยพวงมาลัย

ลักษณะของการประพาดิผิดในกาม คือ ข้อที่บุคคลมีเจตนาเป็นเหตุกำล่งฐานะอันบุคคลไม่พึงถึง ได้แก่ ภรรยา หรือสามีของคนอื่น หรือลูกสาวที่ยังมีผู้ปกครองดูแล เป็นไปทางกายทวาร ด้วยประสงค์สัทธรรม คือการมีเพศสัมพันธ์

๒.๔.๒ วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพาดิเรียบร้อย คือ มีความประพาดิธรรมทางวาจามี ๔ ประการ^{๒๙} คือ

๑) เว้นจากมุสาวาท คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ หรือไปในหมู่ชน หรือไปในท่ามกลางญาติ หรือไปในท่ามกลางขุนนาง หรือไปในท่ามกลางราชสกุล หรือถูกนำไปเป็นพยาน ถูกถามว่า บุรุษผู้เจริญ เจริญเกิด ท่านรู้เรื่องใด ก็จงบอกเรื่องนั้น เขา

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

เมื่อไม่รู้ก็บอกว่า ไม่รู้ หรือเมื่อรู้ก็บอกว่า รู้ เมื่อไม่เห็นก็บอกว่า ไม่เห็น หรือเมื่อเห็นก็บอกว่า เห็น ไม่กล่าวเท็จทั้งรู้อยู่ เพราะเหตุตนบ้าง เพราะเหตุผู้อื่นบ้าง เพราะเหตุเห็นแก่สิ่งของเล็กน้อยบ้าง

ลักษณะของการกล่าวคำเท็จ คือ การที่บุคคลกล่าวหรือแสดงอาการทางกายอย่างใดอย่างหนึ่งมีการสันนิษฐานเป็นต้น ให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง โดยมีเจตนาจะคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพื่อหกรานประโยชน์ของผู้อื่น

๒) เว้นจากปิสุณาวาจา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละวาจาอันส่อเสียด เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด คือ ได้ฟังข้างนี้แล้วไม่นำไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายพวกข้างนี้ หรือได้ฟังข้างโน้นแล้ว ไม่นำมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายพวกข้างโน้นสมานพวกที่แตกกันให้ดีขึ้นบ้าง ส่งเสริมพวกที่ดีกันให้สนิทสนมบ้าง ขอบใจพวกที่พร้อมเพรียงกัน ยินดีแล้วในพวกที่พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมในพวกที่พร้อมเพรียงกัน และกล่าววาจาอันทำให้พร้อมเพรียงกัน

ลักษณะของการกล่าวคำส่อเสียด คือการที่ได้ฟังข้างนี้แล้ว นำไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายพวกข้างนี้บ้าง หรือฟังข้างโน้นแล้ว นำไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายพวกข้างโน้นบ้าง ยุพวกที่พร้อมเพรียงกันให้แตกกันไปบ้าง ส่งเสริมพวกที่กำลังแตกกันบ้าง ส่งเสริมพวกที่แตกกันแล้วบ้าง ขอบใจในคนที่แตกกันเป็นพวก ยินดีในความแตกกันเป็นพวก ชื่นชมในพวกที่แตกกัน และกล่าววาจาที่ทำให้แตกกัน เป็นพวกหรือคำพูดที่พูดออกไปเพื่อให้ตนเป็นที่รักของคนอื่นให้เขามองตนว่าเป็นคนดีแล้วยกย่องตนเอง

๓. เว้นจากผรุสวาจา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบ กล่าววาจาที่ไม่มีโทษ ไพเราะหู ขวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ชอบใจ

ลักษณะของผรุสวาจา คือ การที่บุคคลมีใจหยาบ โดยส่วนตัวแล้วเปล่งถ้อยคำที่เผ็ดร้อนแก่ผู้อื่น อันขัดใจผู้อื่น อันใกล้ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบจิต เป็นต้น ที่ทำให้คนอื่นฟังแล้วเกิดปฏิกิริยาหรือความขุ่นเคืองในจิตใจนั่นเอง คำหยาบเหล่านี้ ท่านประสงค์เอาคำที่เปล่งออกมาจากบุคคลมีใจที่หยาบเท่านั้น ถึงแม้ว่าบางครั้งคำนั้นฟังดูเฟิน ๆ แล้วจะรู้สึกอะไรแต่ภายในใจของผู้พูดกับแฝงไปด้วยเจตนาที่หยาบคาย เช่น ต้องการให้ คนใดคนหนึ่งตายเสีย แต่พูดว่า ทำให้เขาสบายที ดั่งนี้เป็นต้น ย่อมได้ชื่อว่าคำหยาบแท้เพราะเจตนาหยาบ ตรงกันข้ามคำบางคำเป็นคำที่ฟังดูแล้วเหมือนหยาบแต่เจตนาของผู้ว่านั้นกลับไม่ได้คิดอย่างที่ว่ามา ดังเช่น คำที่ออกมาจากปากของมารดาที่ด่าว่าบุตรที่ไม่เชื่อฟัง หรืออาจารย์กล่าวว่าลูกศิษย์ที่ไม่ค่อยเชื่อฟัง เป็นต้น คำประเภทนี้ก็ได้ชื่อว่าคำหยาบ เพราะเจตนาไม่หยาบ

๔) เว้นจากการสัมผัสปปลาปะ คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ละการพูดเพื่อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ พูดในเวลาที่ไม่ควรพูด พูดเรื่องที่เป็นประโยชน์ พูดเรื่องที่เป็นธรรม พูดเรื่องที่เป็นวินัยและกล่าววาทะมีหลักฐาน มีที่อ้างได้มีที่สุดประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

ลักษณะของสัมผัสปปลาปะ คือการพูดในเวลาไม่ควรพูด พูดเรื่องที่ไม่เป็นจริง พูดไม่เป็นประโยชน์ พูดไม่เป็นธรรม พูดไม่เป็นวินัย กล่าววาทะไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้าง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลไม่สมควร

๒.๔.๓ วิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยการประพจน์เรียบร้อย คือ มีความประพจน์ธรรมทางใจ ๓ ประการ^{๓๐} คือ

๑) อนริชฌา คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่มีความโลภมาก ไม่เพ่งเล็งทรัพย์ อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า “ขอของผู้อื่นพึงเป็นของเราเถิด”

ลักษณะของอนริชฌา คือ ภาวะที่เป็นไปโดยความเป็นผู้มุ่งหน้าต่อภักษะของผู้อื่นแล้ว น้อมไปในภักษะนั้น ได้แก่อาการที่บุคคลเห็นภักษะคือสิ่งของ ๆ คนอื่น แล้วมีความเพ่งเล็งต้องการน้อมสิ่งของนั้นมาเป็นของตน คือมีความคิดอยากได้ของคนอื่นเอามาเป็นของตนเอง เช่น คิดว่า “ไฉนหนอ ของสิ่งนี้จะพึงเป็นของ ๆ เรา” เป็นต้น

๒) อพยาบาท คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีจิตใจไม่พยาบาท มีความดำริในใจไม่ชั่วช้าว่า “ขอสัตว์เหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ มีแต่สุข รักษาตนเถิด” เป็นต้น

ลักษณะของพยาบาท คือ ความคิดที่ต้องการให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ ให้ได้รับความพินาศเสียหาย ไม่ต้องการให้เขาได้รับความสุข มีความดำริในใจอันชั่วช้าว่า ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า บ้าง จงถูก ทำลายบ้าง จงขาดสูญบ้าง อย่าได้มีแล้วบ้าง เป็นต้น

๓) สัมมาทิฐิ คือ ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีความเห็นชอบ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่าผลแห่งทานที่ให้แล้วมีอยู่ ผลแห่งการการบูชามีอยู่ ผลแห่งการเช่นสรวงมีอยู่ ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดามีอยู่ บิดามีอยู่ สัตว์ทั้งหลายที่เป็นอุปาทากะมีอยู่ สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลกนี้

^{๓๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๗.

ลักษณะของมิจฉาทิฏฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ผลแห่งทานที่ให้แล้วไม่มีผลแห่งการบูชา ไม่มีผลแห่งการเข่นสรวง ไม่มีผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ทั้งหลายที่เป็นอุปาทิกะไม่มี สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้ดำเนินชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอน ให้ผู้อื่นรู้ ไม่มีอยู่ในโลก

วิธีการสอนให้ละชั่วและสร้างคุณดีทางกาย ๓ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมย เว้นจากการประพฤติดิในกาม ทางวาจา ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และทางใจ ๓ ประการ คือ ความเป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของเขา ความไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น มีความเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรมซึ่งมีลักษณะเป็นเครื่องชำระกายและวาจาให้เป็นปกติ ให้สะอาด หลักกุศลกรรมบถ ๔ ข้อข้างต้นนั้น มีลักษณะตรงกันกับศีลจำนวน ๔ ข้อข้างต้นของเบญจศีล คือ นิจศีลของมนุษย์ ดังนั้นจึงมองได้ว่า หลักกุศลกรรมบถ เป็นวิธีการที่จะนำไปปฏิบัติได้ในระดับพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ทุกคน และด้วยเหตุนี้จึงมีปรากฏหลักฐานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงนำวิธีการพัฒนามนุษย์ด้วยหลักกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการสั่งสอนพัฒนาพุทธบริษัท ๔ ในหลายสูตรด้วยกัน ได้แก่

ในสาเลยยกสูตร^{๓๑} พระพุทธเจ้าตรัสโปรดชาวบ้านสาละ เมื่อสมัยที่พระพุทธองค์เสด็จไปประทับแรมที่หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อสาละ ในแคว้นโกศล พวกพราหมณ์และคหบดีชาวหมู่บ้านสาละ ทราบข่าวว่าพระองค์เสด็จมา และทราบว่าพระองค์เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงพากันไปเฝ้า และได้ทูลถามปัญหา ๒ ข้อ คือ อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ ไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาตนรก อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สัตว์บางพวกในโลกนี้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์หลังจากที่ตายไป

พระองค์ได้ทรงแสดงว่า อกุศลกรรมบถ นั้นเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาตนรก กุศลกรรมบถ เป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ซึ่งมีความหมายย่อ ดังนี้

“พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย ความประพฤติน่าสม่าเสมอ คือ ความประพฤติธรรมทางกาย มี ๓ ประการ ทางวาจามี ๔ ประการ ทางใจมี ๓ ประการ”

๑) ความประพฤติธรรมทางกายมี ๓ ประการ คืออะไรบ้างคือบุคคลในโลกนี้ (๑) เป็นผู้ฆ่าสัตว์ (๒) เป็นผู้ลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้ประพฤติดิในกาม คือประพฤติก่อให้เกิดในสตรีที่อยู่ใน

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๙-๔๔๒/๔๗๑-๔๗๙.

ปกครองของมารดา ของบิดา ของโคตร ที่ประพัตติธรรม มีสามี มีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมพวงมาลัยหมายไว้

๒) ความประพัตติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้พูดเท็จทั้งที่รู้ (๒) เป็นผู้พูดส่อเสียด (๓) เป็นผู้พูดคำหยาบ (๔) เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ

๓) ความประพัตติทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) เป็นผู้มึนจิตพยาบาท (๓) เป็นมิจฉาทิฎฐิ

ในส่วนของการประพัตติทางธรรม มี ๓ ประการ คือ

๑) ความประพัตติธรรมทางกาย ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพัตติผิดในกาม

๒) ความประพัตติธรรมทางวาจา ๔ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ (๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด (๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๔) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓) ความประพัตติทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) เป็นผู้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา (๒) เป็นผู้ไม่มีจิตพยาบาท (๓) เป็นสัมมาทิฎฐิ

ในจุทสูตร^{๓๒} พระผู้มีพระภาคตรัสโปรดแก่นายจุนทกัมมารบุตร ในสมัยที่พระองค์ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร ใกล้เมืองปาวา นายจุนทกัมมารบุตรได้เข้าไปถวายบังคมแล้วนั่งเข้าเฝ้า พระองค์ได้ตรัสถามถึงความชอบใจความสะอาดแก่นายจุนทะ นายจุนทะได้กราบทูลถึงความที่ตนชอบใจความสะอาดของพราหมณ์ชาวปัจฉาณภูมิ ผู้ถือน้ำเต้า สวมพวงมาลัย สหรัย บำเรอไฟ ลงน้ำเป็นวัตร พระองค์ก็ตรัสถามอีกว่า พราหมณ์เหล่านั้น พวกเขาบัญญัติความสะอาดไว้อย่างไร

นายจุนทะ กราบทูลว่า พวกพราหมณ์พากันซักชวนสาวทั้งหลายว่า มาเถิด พวกท่านควรลุกจากที่นอนแต่เช้า จับต้องแผ่นดิน ถ้าไม่จับต้องแผ่นดิน ต้องจับต้องโคมัยสด ถ้าไม่จับต้องโคมัยสด ต้องจับต้องหญ้าเขียวสด ถ้าไม่จับต้องหญ้าเขียวสด ต้องบำเรอไฟ ถ้าไม่บำเรอไฟ ต้องประคองอัญชลีบนน้อมดวงอาทิตย์ ถ้าไม่ประคองอัญชลีบนน้อมดวงอาทิตย์ ต้องลงน้ำวันละ ๓ ครั้ง

^{๓๒} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๑๕-๓๒๔.

พระองค์ก็ตรัสว่า พราหมณ์เหล่านั้นบัญญัติความสะอาดไว้เป็นอย่างหนึ่ง ส่วนความสะอาดในอริยวินัยเป็นอีกอย่างหนึ่ง นายจุนทะ ก็ทูลถามว่า ความสะอาดในอริยวินัยเป็นอย่างไร

พระองค์ก็ได้ตรัสสอนให้เห็นถึงความต่างกันระหว่างความสะอาดในพระพุทธศาสนา กับของพราหมณ์ โดยได้ตรัสถึงความไม่สะอาดก่อน คือ อุกุศลกรรมบถ แล้วจึงตรัสถึงความสะอาดคือ กุศลกรรมบถในภายหลัง ดังนี้

ความไม่สะอาดทางกายมี ๓ อย่าง คือ (๑) ขมาสัตว์ (๒) ลักทรัพย์ (๓) ประพฤติผิดในกาม ความไม่สะอาดทางวาจา ๔ อย่าง คือ (๑) พูดเท็จ (๒) พูดส่อเสียด (๓) พูดคำหยาบ (๔) พูดเพ้อเจ้อ ความไม่สะอาดทางใจ ๓ อย่าง คือ (๑) พง์เล็ง้อยากได้ของเขา (๒) มีจิตพยาบาท (๓) เป็นมิจฉาทิฎฐิ

บุคคลประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ ถึงแม้จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้ไม่สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะอกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เป็นธรรมไม่สะอาด เป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่สะอาด ความเกิดขึ้นแห่งนรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต หรือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งก็มีได้

จากนั้นพระองค์ก็ตรัสถึงความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง ความสะอาดทางวาจา ๔ อย่าง ความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง แล้วตรัสอธิบายว่า

๑) ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง คือ (๑) ละเว้นขาดจากการขมาสัตว์ (๒) ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ (๓) ละเว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม

๒) ความสะอาดทางวาจา ๔ ประการ คือ (๑) ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ (๒) ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด (๓) ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ (๔) ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ

๓) ความสะอาดทางใจ ๓ ประการ คือ (๑) ไม่พง์เล็ง้อยากได้ของเขา (๒) ไม่มีจิตพยาบาท (๓) เป็นสัมมาทิฎฐิ

ผู้ปฏิบัติตามอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ ถึงแม้จับต้องแผ่นดิน ก็เป็นผู้สะอาดอยู่นั่นเอง เพราะอกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้เป็นของสะอาด

สรุปผลของวิธีการการประพฤติธรรมว่า ถ้าบุคคลผู้ประพฤติสม่ำเสมอ คือ ประพฤติในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มีความประพฤติธรรมทางกาย ๓ ประการ คือ มีการไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนกัน กระทำต่อกันด้วยความปรารถนาดี มีเมตตา ไม่เบียดเบียนทรัพย์สินของผู้อื่น แต่มีการแบ่งปัน มีการให้ ไม่แสดงอาการ ความโลภ คืออยากได้ไม่จบสิ้น การงดเว้นพฤติกรรมดังกล่าว เป็นการฝึกหัดพัฒนาจิตของตนให้ยกระดับสูงขึ้น จะก่อให้เกิด

ให้ได้ความรัก ความนับถือ ความเกรงใจตอบแทน มีบริวาร คือมีพรรคพวกมาก ทำกิจใด ๆ คนที่คอยช่วยเหลือ ก็จะกลับมาช่วยแทน ไม่ส่ำสอนทางเพศ พอใจในคู่ของตน การส่ำสอนทางเพศเป็นความผิดร้ายแรง เพราะเป็นการเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นในสิ่งที่รักใคร่หวงแหน ในความเป็นจริงแล้วหากส่ำสอนทางเพศไม่เลือกกว่าเป็นคู่ของใคร ก็ไม่ต่างไปจากสัตว์เดรัจฉาน เพราะมนุษย์เรานั้นมีสติปัญญา มีศักยภาพสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติความต้องการได้

การควบคุมทางกายกรรม ซึ่งเป็นหลักของศีล ๓ ข้อเบื้องต้น เป็นวิธีการควบคุมตนเองให้อยู่ในระเบียบวินัยของสังคม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคมพร้อมกับการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามหลักของศีลธรรมตามกุศลกรรมบถ จะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนและไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อนเพราะความประพฤติของตนเอง

การควบคุมทางวาจา ๔ เน้นเกี่ยวกับการพูด คือ ให้พูดแต่คำจริง มีประโยชน์ หรือเจรจาชอบ มี ๔ ประการ คือ เว้นจากการพูดเท็จ ให้พูดคำจริงที่เรียกว่าสัจวาจา ก่อให้เกิดความสามัคคี มีวาจาอ่อนหวานสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง มีประโยชน์ สร้างสรรค์ พูดแล้วทำจิตใจให้ร่าเริงเบิกบาน การพูดของคนเหล่านั้นเมื่อพูดดี ก็จะทำให้เกิดเสน่ห์ เมื่อมีการพูดด้วยการเจรจาชอบ ความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่คณะย่อมเกิดขึ้น

เป้าหมายของการรักษาศีลกุศลกรรมบถด้านวาจา หรือวจีกรรมนี้ เป็นวิธีการพัฒนาพฤติกรรมด้านคำพูด เพราะทุกชีวิตต้องพบปะพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน หากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา โลกทั้งโลกจะน่าอภิรมย์เป็นอย่างยิ่งเพราะถึงแม้คำพูดจะไม่ใช่อาวุธที่หยิบมาทำร้ายกันได้ แต่มันช่างมีอำนาจเสียยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด มันสามารถทำให้คนที่ได้รับฟังต้องทุกข์กับคำพูด ต้องเจ็บปวดเหมือนมีดกรีดลงไปและเจ็บถึงใจกว่าจะคลายออกเสียได้

การดำรงชีวิตในปัจจุบัน ต้องมีวิธีการพัฒนาด้านการพูด ให้รู้จักระวังในคำพูดที่สื่อสารต่อกันด้วยถ้อยคำที่เอื้ออาทรต่อกัน เพราะเมื่อเรายังไม่พูดออกไป ถือว่าเราเป็นนายคำพูด แต่ตราบใดที่พูดออกไปด้วยความไม่ระวังพฤติกรรมของตนเอง คำพูดนั้นจะกลับมาเป็นนายทันที และหากพูดไม่ถูกกาลเทศะ การพูดแม้จะดีเพียงใดก็ด้วยคำทันทิ วิธีการพูดนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สิ่งใดเป็นความจริง แต่ไม่มีประโยชน์ พระองค์ก็ไม่ตรัสค้ำนั้นออกไป ถึงแม้ว่า สิ่งที่พระองค์จะตรัสมันเป็นความจริง และมีประโยชน์มาก แต่หากไม่ใช่กาลเวลาที่จะตรัส พระองค์ก็ไม่ทรงตรัส”^{๓๓} หากแต่พระพุทธองค์ทรงเลือกกาลเวลาที่จะตรัสเพื่อให้บรรลุประโยชน์

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๗/๑๔๖.

ของการพูดอย่างสูงสุด การพูดต้องพูดให้ถูกกาลเวลา และประกอบด้วยประโยชน์ มีสติในการพูด พูดออกมาแล้วต้องจริงใจ ไม่พูดเพื่อเป็นการซ้ำเติมเหยียบย่ำอีกฝ่ายให้เจ็บช้ำน้ำใจ

คำพูดที่เราได้โอกาสพูดควรเพิ่มคุณค่าต่อยอดให้กำไรแก่ชีวิต ด้วยการกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา ปราณนาดี คำพูดดีดี ที่กลั่นออกมาจากใจจริง จะเป็นคุณประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง การอยู่ร่วมกับสังคมก็จะพบแต่สันติสุข

การควบคุมด้านมโนกรรม คือ ไม่ละโมภจะเอาของของใคร ใจพร้อมจะเผื่อแผ่ด้วยการดำรงชีวิตด้วยอาชีพสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการประพฤติในสัมมาชีพ ไม่ละโมภอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัว ตั้งฐานะให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม จะเป็นอาชีพอะไรก็แล้วแต่ความถนัดของแต่ละบุคคล ขอแต่เพียงให้เป็นอาชีพสุจริต และเมื่อตั้งเป้าหมายชีวิตไว้แล้วก็ฝึกฝนพัฒนาตนเอง สร้างตัวให้บรรลุเป้าหมายชีวิตนั้นให้ได้ ซึ่งหลักของพระพุทธศาสนาก็มีการกล่าวถึงการดำรงชีวิตให้มีความก้าวหน้าคือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายความว่า ผู้ที่อยู่ในโลกนี้ไม่ว่าจะเลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม รัฐบาลการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้

๒. อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวม ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นไม่ให้เสียหายไปด้วยภัยต่าง ๆ มีภัยเพราะไฟไหม้ เป็นต้น

๓. กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายความว่า ผู้เป็นอยู่ในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจรจา สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เพื่อสอบถามถึงเหตุแห่งความเจริญรุ่งเรือง และเหตุแห่งความเสื่อมเสีย อะไรควร อะไรไม่ควร สิ่งที่ควรละ สิ่งที่ควรปฏิบัติ ตาม แล้วลงมือปฏิบัติสิ่งที่ควร ละสิ่งที่ไม่ดีเสีย

๔. สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ผืดเคืองนัก ไม่ใช่จ่ายเกินรายรับ ใช้จ่ายทรัพย์ให้มีความเหมาะสมกับฐานะ^{๓๔}

^{๓๔} อ.อ.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๗๕-๗๖/๓๘๘-๓๙๐.

การประพุดิ์ด้านมโนกรรม ด้วยการไม่ละโมภะอยากได้ของผู้อื่น มุ่งแต่การขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาในการทำงาน รักษาทรัพย์ รักษาการงานไม่ให้เสื่อมถอย รู้จักคบหาคนที่เกื้อกูลแก่การงานความก้าวหน้าของชีวิต ใช้จ่ายอย่างพอดี ไม่ฟุ่มเฟือย ชีวิตจะมีการพัฒนาขึ้น ความสุขของการเป็นมนุษย์ในการรักษาคุณธรรมบถ ๑๐ ก็เกิดขึ้นได้ เพราะการรู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง สามารถดำเนินคู่ไปกับการทำเลี้ยงชีวิตได้ เพราะเป็นการหยุดใจไม่ให้ความโลภเกิดขึ้นได้

เมื่อมีการไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ใจก็จะไม่คิดร้ายใคร มีใจเมตตาปรารถนาให้ทุกชีวิตอยู่ดีมีสุข ความสุขของการเป็นมนุษย์ ที่ทำมาหาเลี้ยงตัว เพราะความสุขในการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์นั้นโดยส่วนใหญ่มุ่งความสุขที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับโลกของวัตถุ ซึ่งโดยสรุปแล้วการดำเนินชีวิตที่จัดว่านำความสุขมาให้สำหรับชีวิตของคฤหัสถ์หรือความสุขของผู้ครองเรือนนั้น มี ๔^{๓๕} ประการ ได้แก่

๑. อัตติสุข (สุขเกิดจากความมีทรัพย์) หมายถึง สุขที่เกิดจากการเก็บรวบรวมทรัพย์ด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบอาชีพสุจริต ได้มาโดยชอบธรรม มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือมีทรัพย์สมบัติเพียงพอสำหรับใช้เป็นทุนในการเลี้ยงชีพอย่างไม่อึดคัดขาดสน ผู้มีโภคทรัพย์สำหรับการดำรงชีพเช่นนี้ย่อมได้ความภาคภูมิใจ เอิบอิ่มใจ ว่าโภคทรัพย์ที่ตนได้มานั้น ได้มาโดยชอบธรรม

๒. โภคสุข (สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์) หมายถึง สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ได้อย่างอิสระเพื่อตนเอง เพื่อครอบครัว ใช้จ่ายโภคทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ตนและบำเพ็ญสาธารณูปการประโยชน์ยอมได้ความภาคภูมิใจว่า โภคทรัพย์ที่ตนหามาได้นั้นได้ถูกใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่สุดเท่าที่จะมีได้ ผู้ที่ใช้จ่ายทรัพย์หรือเกิดประโยชน์เช่นนี้ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและได้รับประโยชน์แห่งการใช้จ่ายทรัพย์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

โภคทรัพย์ประโยชน์ ๕ ประการนี้ ประโยชน์ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) บุคคลอาศัย โภคทรัพย์จึงบำรุงตน บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๒) บุคคลอาศัย โภคทรัพย์จึงบำรุง บิดามารดา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๓) บุคคลอาศัย โภคทรัพย์จึงบำรุงบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๔) บุคคลอาศัย โภคทรัพย์จึงบำรุงมิตร อำมาตย์ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๕) บุคคลอาศัย โภคทรัพย์จึงบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ซึ่งมีผล มากเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์^{๓๖}

^{๓๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕.

^{๓๖} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๗/๓๖๙.

๓. อนนสุข (สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้) หมายถึง ความเป็นไท ดำรงชีพอยู่ด้วยความอิสระ ผู้ไม่เป็นหนี้ใครในโลกนี้ ไม่ว่าจะน้อยหรือมากก็ตามใจเขาได้รับสุข โสมนัสความภาคภูมิใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร ไม่ว่าจะน้อยหรือมาก

๔. อนวัชรสสุข (สุขเกิดจากความประพาสไม่มีโทษ) หมายถึง สุขเกิดจากการดำรงชีวิตที่ปราศจากโทษ มีชีวิตบริสุทธิ์ไม่ประกอบความชั่วทั้งทางความคิด ทางวาจา และทางกาย ย่อมได้รับความสุข โสมนัส เกิดความภูมิใจ เอิบอิ่มใจ ว่าตนมีความประพาสสุจริต ไม่บกพร่องเสียหายใคร ๆ ตีเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ก็จะมีความสุขจากทรัพย์สินที่หามาได้ มีความสุขจากการหาทรัพย์ ไม่ต้องเป็นหนี้ ดำเนินชีวิตด้วยความสุขจิตใจก็ประกอบไปด้วยสัมมาทิฐิ เข้าใจหลักกรรม เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ไม่เบียดบัง ผูกขาดในวัตถุติดอันเป็นทรัพย์การธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบแรงงานของเพื่อนมนุษย์ การรู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการดำเนินชีวิตของการแสวงหาทรัพย์มาเลี้ยงตัว ด้วยการหยุดใจไม่ให้เกิดความตลก มีใจประกอบไปด้วยเมตตา รู้คุณค่าของกฎธรรมชาติ ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้วิธีการของการเลี้ยงชีพ ตามแนวทางของพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการได้

เมื่อมีคุณสมบัติ ๑๐ ประการนี้ ถือว่ามีวิธีการของการพัฒนาความเป็นมนุษย์เรียกได้ว่าเป็นกัลยาณชน และย่อมได้รับประโยชน์ของการประพาสสุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวมาแล้วควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ (๑) แม้นกตีเตียนตนเองไม่ได้ (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้ว ย่อมสรรเสริญ (๓) กิตติศัพท์อันงามย่อมจรไป (๔) ไม่หลงลืมสติตาย (๕) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวมาแล้วควรทำโดยส่วนเดียวบุคคลนั้นจะได้รับประโยชน์นี้^{๓๗}

๒.๕ จุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์

๓.๕.๑ จุดมุ่งหมายของการพัฒนามนุษย์

พระพุทธศาสนาได้แบ่งจุดมุ่งหมายของชีวิตออกเป็น ๒ ระดับ คือ จุดมุ่งหมายระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ การจะเข้าถึงแต่ละจุดมุ่งหมายนั้นมีวิธีการที่แตกต่างกันและคุณสมบัติของผู้สำเร็จในแต่ละเป้าหมายก็แตกต่างกัน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

^{๓๗} อจ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

๑. จุดหมายระดับโลกิยะ

ในการเข้าถึงจุดหมายระดับโลกิยะนั้น สามารถทำได้โดยการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิตในปัจจุบันและในเบื้องหน้า

๑) ทิฐธัมมิกัตถะ จุดหมายขั้นตาเห็นหรือประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญคือ

(ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว

(ข) มีเงิน มีงาน ทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ

(ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม่ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม

(ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าับถือ

เมื่อมนุษย์ทุกคนตั้งอยู่ในศีลกรรมบถ ๑๐ ประการอย่างเคร่งครัดแล้วย่อมได้รับอานิสงส์การรักษาศีล คือ เป็นผู้มียากและวาจาสงบเรียบร้อย ทั้งยังเป็นสาเหตุให้มีโรคสมบัติมากมาย เป็นผู้มียายุยืน ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน, ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในความปกครอง มีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายมาราวิ เบียดเบียนทำลาย, ระหว่างลูก หลาน สามี ภริยา อยู่ด้วยกันเป็นผาสุกไม่มีผู้คอยล่วงล้ำกล้ำกรายต่างครองกันอยู่ด้วยความเป็นสุข, พุดอะไร มีผู้เคารพเชื่อถือ คำพูดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะด้วยสัจด้วยศีล, เป็นผู้มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาด ไม่หลงหน้าหลงหลังจับโน้นชนนี้เหมือนคนบ้าคนบอหาสติไม่ได้ ผู้มีศีล เป็นผู้ปลูกและส่งเสริมสุขบนหัวใจคนและสัตว์ทั่วโลกให้มีแต่ความอบอุ่นไม่เป็นระแวงสงสัย สมกับอานิสงส์ของศีล ๕ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่ต่าง ๆ มีความว่า “คนมีศีลถึงพร้อมด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมได้กองโภคทรัพย์ ใหญ่หลวง เพราะเหตุแห่งความไม่ประมาท ชื่อเสียงอันดีงามของคนมีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมเฟื่องฟูไป คนมีศีลถึงพร้อมด้วยศีล เข้าไปหาบริษัทใด ๆ เช่น ชัตติยบริษัท พรหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมเป็นผู้แก่ล้ากว่า ไม่ขอเงินเข้าไปหาบริษัทนั้น ๆ คนมีศีลถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมไม่หลงทำกาละ”^{๓๘}

๒) สัปปรายิกัตถะ จุดหมายขั้นเลยตาเห็นหรือประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิตให้เกิดความสุขล้าลึกภายใน โดยเฉพาะ

(ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ

(ข) ความภูมิใจในชีวิตที่สะอาด ที่ได้ประพาสแต่ความงามสุจริต

(ค) ความภูมิใจในชีวิตที่มีคุณค่าที่ได้ทำประโยชน์ด้วยน้ำใจเสียสละ

(ง) ความแก้แค้นล้ามันใจ ด้วยปัญญาที่จะแก้ปัญหาหน้าพาชีวิตไป

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙.

(จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่^{๓๙}

เมื่อตั้งมั่นอยู่ในหลักของศีลกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการอย่างบริบูรณ์ด้วยดีแล้ว นอกจากจะได้รับผลในชาติปัจจุบันคือเป็นกัลยาณชนเป็นที่เคารพยกย่องของคนอื่น และสามารถพัฒนาไปจนบรรลุธรรมได้ ถ้ายังไม่บรรลุผลสูงสุดในปัจจุบัน เมื่อละจากโลกนี้ไปย่อมได้รับผลสูงไปตามลำดับข้อวัตรปฏิบัติที่สามารถทำได้ ตั้งแต่เกิดเป็นพระราชามหาอำมาตย์ จนเข้าถึงชั้นพรหมโลกชั้นสูงสุด สมด้วยพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แก่พราหมณ์และคฤหบดีว่า

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพาสติเรยบร้อย คือ ประพาสธรรมพึงหวังว่าทำอะไรหนอ หลังจากตายไปแล้ว เราพึงเกิดเป็นพวกกษัตริย์มหาศาลเถิด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ หลังจากตายไปแล้ว บุคคลนั้นพึงเกิดเป็นพวกกษัตริย์มหาศาล นั้นเป็นเพราะอะไร เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ประพาสติเรยบร้อย คือ เป็นผู้ประพาสธรรมอย่างนั้นแหละ

พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพาสติเรยบร้อย คือประพาสธรรมพึงหวังว่าทำอะไรหนอ หลังจากตายไป เราพึงเกิดเป็นพวกพราหมณ์มหาศาลเถิด.... ความเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงแนวสัญญานาสัญญายตนภพเถิด ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ หลังจากตายไปบุคคลนั้นพึงเข้าถึงความเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงแนวสัญญานาสัญญายตนภพ นั้นเป็นเพราะอะไร เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ประพาสติเรยบร้อย คือ เป็นผู้ประพาสธรรมอย่างนั้นแหละ^{๔๐}

หลักกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนั้นเมื่อมนุษย์ประพาสติเรยปฏิบัติตามได้อย่างบริบูรณ์แล้ว ย่อมสามารถพัฒนาตนให้ได้รับผลทุกระดับชั้นแล้วแต่ความปรารถนาของผู้นั้น ๆ

๒. จุดหมายระดับโลกุตตระ

จุดหมายระดับโลกุตตระนั้น จัดเป็นจุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่งในพระพุทธศาสนา คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ โดย

- ก) ไม่หวั่นไหว หรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ
- ข) ไม่ผิดหวังโศกเศร้าปีบคั่นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด ๆ
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) เป็นอยู่และการกระทำด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๕.

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๘.

หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้นเป็นการพัฒนาที่ละเอียดเป็นการพัฒนาที่ให้ผลได้ ไม่มีจำกัด สามารถพัฒนามนุษย์ให้เจริญขึ้นได้ตามลำดับคือพัฒนามนุษย์ที่เป็นปุถุชนธรรมดาให้บรรลุเป็นอริยบุคคลได้ สามารถพัฒนาอริยบุคคลชั้นโสดาบันให้บรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นสกิทาคามี พัฒนาอริยบุคคลชั้นสกิทาคามีให้บรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามี พัฒนาอริยบุคคลชั้นอนาคามีให้บรรลุเป็นอริยบุคคลชั้นอรหัตตามลำดับ ดังเช่นเรื่องพระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาให้สำเร็จเป็นพระโสดาบันด้วยพระคาถาว่า “อุตติฏฐเณ นปมชเชย” เป็นต้น เนื้อความเป็นภาษาไทยว่า “บรรพชิตไม่พึงประมาทในกัณหาอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต (กุศลกรรมบถ) ผู้มีปกติประพฤติอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า” ให้สำเร็จเป็นพระสกิทาคามี ด้วยพระคาถาว่า ธมมํ จเร สุจิริตํ เป็นต้น เนื้อความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต (กุศลกรรมบถ), ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต (อกุศลกรรมบถ), ผู้มีปกติประพฤติอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า”^{๔๑} ให้สำเร็จเป็นพระอนาคามีด้วยการแสดง “มหาธรรมบาลชาดก และทรงประกาศสัจธรรม”^{๔๒}

พระธรรมเทศนาทั้งสามนั้นโดยใจความแล้วพระองค์ได้แสดงถึงหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการอันเป็นการยืนยันว่า หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น เป็นหลักการพัฒนา มนุษย์ให้เจริญขึ้นตามลำดับได้อย่างดี

พระพุทธศาสนาตั้งจุดมุ่งหมายสูงสุดไว้ที่การบรรลุนิพพาน ซึ่งจัดว่าเป็นจุดหมายที่มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงได้ด้วย “การพัฒนา” ซึ่งในพระพุทธศาสนาใช้คำว่า “ภาวนา” แปลว่า การทำให้มี ทำให้เป็น และการบรรลุนิพพาน มีความสัมพันธ์กับบุคคลและเงื่อนไขต่าง ๆ ในการบรรลุนิพพาน ซึ่งจะขอเสนอเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑) นิพพานเป็นจุดหมายที่ทุกคนเข้าถึงได้ไม่จำกัดชาติ ชั้น หนุม ชัย

เมื่อบุคคลใด มีฉันทะ เพียรพยายาม มีความพร้อมแล้ว ก็สามารถบรรลุได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด มีฐานะอย่างไร ยากจน มั่งมี เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ดังมีพุทธพจน์ตรัสไว้ดังนี้

ทางนั้น ชื่อว่าทางสายตรง ทิศนั้นชื่อว่าทิศไม่มีภัย รถชื่อว่าไร้เสียง ประกอบด้วยล้อคือธรรม มีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมนั้นเราบอกให้มีสัมมาทิฏฐินำหน้าเป็นสารถิ บุคคลใดมียานเช่นนี้จะป็นสตรีหรือบุรุษก็ตาม เขาย่อมใช้ยานนั้นถึงในสำนักแห่งนิพพาน^{๔๓}

๒) นิพพานเป็นภาวะที่ทุกคนอาจบรรลุได้ในชาตินี้

^{๔๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๙/๘๕.

^{๔๒} วิ.ม.อ. (บาลี) ๓/๑๐๕/๗๑-๗๒.

^{๔๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

คุณลักษณะอย่างหนึ่งของนิพพานที่ว่า “ สนิทญฺฐก ” แปลว่าเห็นได้เอง, ประจักษ์ได้ในชีวิตนี้ และ “ อกาลิก ” หมายถึง ไม่จำกัดกาล, ไม่ขึ้นต่อเวลา เหล่านี้เป็นการแสดงถึงการบรรลุนิพพาน เป็นสิ่งที่สามารถบรรลุได้ในชาตินี้ ดังมีพุทธพจน์ตรัสไว้ดังนี้

บุรุษเป็นวิญญู ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา เป็นคนตรง จงมาเถิด เราจะสั่งสอน เราจะแสดงธรรม เมื่อเขาปฏิบัติตามคำสั่งสอนก็จะประจักษ์แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งขึ้นเองซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือน บวชเป็นอนาคาริกโดยชอบ อันเป็นจุดหมายของพราหมณ์เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้ทีเดียว^{๔๔}

ในชาติปัจจุบัน เมื่อมนุษย์ไม่ว่าเป็นหญิงหรือชายสามารถประพฤติปฏิบัติตามหลักของกุศลกรรมบถได้อย่างสมบูรณ์และด้วยดีแล้ว ย่อมได้ผลดีคือความดีที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสังคมแล้วเมื่อปรารถนาการบรรลุธรรมคือทำกิเลสอาสวะให้หมดสิ้นในชาติปัจจุบันนี้ ก็ย่อมเป็นไปได้ สมด้วยพระราชดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แก่พราหมณ์และคฤหบดีว่า “พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพฤติเรียบร้อย คือประพฤติธรรม (กุศลกรรมบถ) พึงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว เข้าถึงอยู่ในชาตินี้เกิด ข้อนี้นั้นเป็นบารมีที่จะมีได้ บุคคลนั้นพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะสิ้นอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว เข้าถึงอยู่ในชาตินี้นั้นเป็นเพราะเหตุอะไร เป็นเพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ประพฤติเรียบร้อย คือ เป็นผู้ประพฤติธรรม (กุศลกรรมบถ) อย่างนั้นแหละ”^{๔๕}

ผู้ที่ประพฤติเรียบร้อย คือ ประพฤติธรรมได้แก่ ประพฤติหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นการประพฤติดีทางกาย ๓ ประการ ประพฤติดีทางวาจา ๔ ประการ และประพฤติดีทางใจ ๓ ประการ อย่างบริบูรณ์ด้วยดีแล้ว เมื่อหวังการบรรลุธรรมสิ้นกิเลสในชาติปัจจุบันก็สามารถทำได้ โดยไม่จำเป็นต้องรอถึงภพหน้าแต่อย่างใด

๒.๕.๒ ประโยชน์ของการพัฒนามนุษย์

พระพุทธศาสนาได้ประกาศหลักการบำเพ็ญประโยชน์ไว้โดยหลังจากที่ได้ตรัสรู้และโปรดพระสาวกให้รู้ตามแล้วก็ทรงประกาศแก่เหล่าสาวกของพระองค์ว่า “พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๔๖} ทั้งนี้ก็ทรงมุ่งสร้างประโยชน์เพื่อมหาชน มุ่งความสันติสุขแก่มหาชน

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๗/๕๖.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๙.

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๑/๑๗๙.

เป็นหลักใหญ่ กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นมุ่งการทำประโยชน์สุขให้เกิดคุณค่าทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่นอย่างสูงสุด ซึ่งประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มีการแบ่งประโยชน์ไว้ ดังนี้ คือ

๑. อัตตัตถะ ประโยชน์ตน

การพัฒนาเพื่อประโยชน์ตน เป็นการพัฒนาในระดับพื้นฐานสามารถนำไปพัฒนามนุษย์ได้หมดทุกคน ซึ่งหมายถึงการบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน เน้นการพึ่งตนได้ในทุกระดับและเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่น^{๔๗} สามารถบำเพ็ญต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับตนได้อย่างสมบูรณ์ เพื่อเป้าหมายของชีวิตที่มั่นคง ด้วยความไม่ประมาทในการพัฒนาตนตามหลักประโยชน์ ขั้นที่ ๑ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตนสมควรแท้เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๔๘}

การพัฒนาตนเองเพื่อประโยชน์ตนนั้น เป็นการตั้งตนอยู่ในหลักของความไม่ประมาท ซึ่งหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นหลักของกรรมคือการกระทำที่เกิดขึ้นทางทวารทั้ง ๓ คือ กาย วาจา และใจ แน่แน่นอนว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมาย่อมเลื่องไม่ได้ที่จะไม่ทำอะไรเลย ดังนั้นหลักกุศลกรรมบถ จึงเป็นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่ควรนำไปประพฤติปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น หลักกุศลกรรมบถที่เป็นพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนสามารถทำได้นั้นท่านกล่าวไว้ ๔ ประการ ซึ่งอยู่ในรูปของศีล ๕^{๔๙} คือ

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) เว้นจากการประพฤติดิฉินาม
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) เว้นจากการดื่มสุราและและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีล ๕ เป็นศีลที่เหมาะสมแก่ผู้อยู่ครองเรือน ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนสามารถประพฤติปฏิบัติตามได้โดยไม่ต่างกัน โดยการพัฒนาดตนให้เป็นผู้มีกายและวาจาสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกุศลกรรมบถ ถือว่าเป็นเครื่องชำระกาย และวาจา ให้สะอาดมีผลทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข มีความสบายใจในการดำเนินชีวิต มีความปลอดภัยต่อชีวิตของตนเองและครอบครัวไม่ต้องกลัวว่าจะถูกฆ่าทำร้าย มีความปลอดภัยในทรัพย์สมบัติไม่ต้องระแวงระวังว่าจะถูกขโมย ปล้นจี้ มีความปลอดภัยในคู่ครองไม่ต้องคู่ครองของตนจะนอกใจ มี

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๙๙.

^{๔๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๔๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๓๓.

ความปลอดภัยในการคบค้าสมาคมติดต่อดำเนินกิจการต่าง ๆ ไม่ต้องกลัวว่าจะแต่ละฝ่ายจะไม่จริงใจซื่อสัตย์ต่อกัน อีกทั้งยังทำให้เป็นผู้มีสติปัญญาดี สามารถประกอบกิจการงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. ปรีตละ ประโยชน์ผู้อื่น

การพัฒนาเพื่อประโยชน์จุดหมายเพื่อผู้อื่นหมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ หรือเข้าถึงจุดหมายแห่งชีวิตของเขาในระดับต่าง ๆ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้^{๕๐} อย่างไรก็ตามผู้ที่ได้รับการพัฒนาตนจนบรรลุจุดหมายของชีวิตในประโยชน์เบื้องต้นแล้ว ก็ไม่ควรที่จะเป็นผู้ประมาทในกิจธุระของผู้อื่น ควรที่จะประกอบด้วยความกรุณามุ่งช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุถึงจุดหมายในชีวิตของเขาชักนำหรือสนับสนุนผู้อื่นให้พัฒนาชีวิตของเขาให้ดีขึ้นโดยลำดับ ผู้ที่บรรลุประโยชน์ตนแล้วไม่ควรประมาทดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของผู้อื่น สมควรแท้เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๕๑}

ประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้เป็นการช่วยเหลือเพื่อให้เขาได้รับความสุขในจุดหมายชีวิตของเขา อาจพิจารณาประโยชน์ระดับนี้ได้ ๒ แง่ ได้แก่ ๑) ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับที่เป็นปัจเจกชน ๒) ประโยชน์เพื่อผู้อื่นในระดับส่วนรวม หลักธรรมที่เกื้อหนุนให้ประโยชน์ระดับนี้เกิดขึ้นก็คือหลักพรหมวิหาร ๔^{๕๒} ชื่อว่าด้วยกรุณา เพราะกรุณานี้หมายถึงความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๕๓} ผู้ที่จะบำเพ็ญประโยชน์ขั้นนี้ได้ดี ต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยหลักกรุณานี้ และหลักธรรมที่ต้องนำมาประพฤติเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ขั้นนี้ในชีวิตของเขาได้แก่ หลักสังคหวัตถุ หมายถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ^{๕๔} ได้แก่

๑. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก วาจาสุดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๕๙๙.

^{๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๗/๒๕๖.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๒๔.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐-๑๗๑.

๓. อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสม แก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

๓. อุภยัตถะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย^{๕๕}

การพัฒนาเพื่อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หมายถึงประโยชน์ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่กันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ และการบำเพ็ญปรีติของทุก ๆ คน^{๕๖} ผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย พิจารณาเห็นความสุขร่วมกันที่จะพึงได้รับร่วมกันในสังคมควรประพฤติประโยชน์ทั้งสองฝ่ายนี้ด้วยความไม่ประมาท ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย สมควรแท้ที่จะทำกิจของทั้ง ๒ ฝ่าย ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”^{๕๗}

มนุษย์ผู้ดำรงตนได้อย่างนี้จัดว่าได้ถือเอาซึ่งประโยชน์ทั้งสองฝ่ายไม่ให้เสียหายไปดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระเจ้ามahanามะที่ทูลถามว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นด้วยเหตุเพียงเท่าไร ซึ่งพระองค์ก็ตรัสตอบว่า

มahanามะ เมื่อใดแล อุบาสก ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชักชวนผู้อื่นให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตนเองเป็นผู้ประสงคฺจะเห็นภิกษุ และชักชวนผู้อื่นให้เห็นภิกษุตนเองเป็นผู้ประสงคฺจะพึงสัทธรรม และชักชวนผู้อื่นให้พึงสัทธรรม ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่พึงแล้วไว้ได้ และชักชวนผู้อื่นให้ทรงจำธรรมที่พึงแล้วไว้ได้ ตนเองเป็นผู้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่พึงแล้ว และชักชวนผู้อื่นให้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมตนเองเป็นผู้รู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม และชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เมื่อนั้น อุบาสกชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล^{๕๘}

^{๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๙๙.

^{๕๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^{๕๘} อง.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๒๕/๒๖๙-๒๗๐.

ประโยชน์ในขั้นนี้เป็นประโยชน์ที่ประสานทั้งประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นเข้าด้วยกันก่อให้เกิดเป็นความสุข ความดีงาม ความมั่นคงทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ บรรลู่จุดหมายของชีวิต ในประโยชน์ระดับนี้ร่วมกัน เมื่อพัฒนาตนมาถึงขั้นนี้ก็จะเป็นการเกื้อหนุนให้ผู้ที่ได้รับการฝึกฝนพัฒนาตนแล้ว เป็นปัจจัยส่งเสริมทั้งตนและผู้อื่นให้ดำเนินไปสู่จุดหมายหรือเป้าหมายของชีวิตในระดับต่อไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการหลุดพ้นจากกองทุกข์คือพระนิพพาน

การพัฒนาตนตามหลักประโยชน์ ๓ เพื่อบรรลู่จุดหมาย ๓ ด้าน คือเพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองฝ่าย การพัฒนาแต่ละด้านมุ่งการพัฒนาให้บรรลุประโยชน์ตนก่อน เพราะเมื่อตนได้รับการพัฒนาและได้รับประโยชน์ในด้านของตนแล้ว นั้นก็หมายความว่าผู้นั้นพร้อมที่จะพัฒนาช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นกล่าวคือบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

สรุปประโยชน์และจุดหมายของชีวิตทั้ง ๓ ด้านนั้น เป็นการรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ได้อย่างเกี่ยวเนื่องกันและกันเพราะถ้ามุ่งกระทำเพียงแค่รักษากุศลกรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้ว การดำเนินชีวิตเพื่อให้ลู่ถึงจุดหมายหนึ่งก็จะกลายเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่สมดุล อาจเป็นเหตุให้เสื่อมเสียจุดหมายที่ควรจะได้รับทั้งที่เป็นจุดหมายเพื่อตนและจุดหมายเพื่อผู้อื่น คุณภาพแห่งชีวิตย่อมไม่มี ฉะนั้น การดำเนินชีวิตควรเริ่มที่การพัฒนาตนเพื่อให้ได้บรรลุถึงจุดหมายเพื่อตนนี้เสียก่อน ด้วยการรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ให้ถึงพร้อม เมื่อบรรลู่จุดหมายเพื่อตนแล้ว การที่จะขยายจุดหมายของการรักษาศีล และช่วยเหลือชักจูงผู้อื่นให้รักษาก็ย่อมที่จะกระทำได้โดยง่ายทั้งนี้เพราะตนได้รับการพัฒนาอย่างดีแล้ว เรียกว่ามีคุณสมบัติที่เพียบพร้อมในการที่จะช่วยเหลือคนอื่น เพราะนั่นหมายถึงว่าตนมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเพียงพอแน่นอน เมื่อพัฒนาตนและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างนี้แล้ว ย่อมก่อให้เกิดเป็นประโยชน์สุขต่อผู้ที่ดำรงอยู่ในสังคม ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายไม่เสียหายไป

๒.๖ สรุป

พระพุทธศาสนามีแนวความคิดและหลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางพระเรียกว่าเป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ข้อนี้ถือว่าเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมาก็เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษา และเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ ในการพัฒนาเป็นการพัฒนาที่มองตนในฐานะเป็นมนุษย์ หมายความว่า มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขา

เอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือความสุข ความอิสรภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการมีความหมายและความสำคัญเพราะเป็นการพัฒนาที่ครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ให้ดีขึ้นทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา และใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนา ทั้งกาย วาจา และใจไปในทางที่เป็นกุศลคือดีได้แล้ว ย่อมเป็นอุปการะต่อการใช้ชีวิตในสังคม คือย่อมเป็นการทำให้ตนเป็นคนดี พร้อมทั้งปฏิบัติต่อกันรอบข้างด้วยความดี เมื่อทุกคนเป็นคนดีประพฤติดี ปฏิบัติต่อกันเป็นจำนวนมาก สังคมที่อยู่ก็เป็นสังคมของคนดี ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงฟื้นฟู และปรับปรุงทั้งตนเอง และสังคมรอบข้างให้ดีขึ้น ความสำเร็จหรือความล้มเหลวในกระบวนการพัฒนาขึ้นอยู่กับบุคคลเป็นส่วนสำคัญ ไม่เอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นเกณฑ์ พร้อมกันนั้น ยังเป็นการพัฒนาที่มีธรรมะเป็นพื้นฐาน อำนวยให้เกิดคุณค่าในทางมนุษยธรรม ซึ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ มีเป้าหมายเพื่อเป็นการแก้ปัญหาของมนุษย์ โดยมีหลักการปฏิบัติรวมลงในไตรสิกขา เป็นหลักการพัฒนาทางกาย วาจา จิต และปัญญา ซึ่งสามารถพัฒนามนุษย์ได้ทุกระดับชั้น ระดับสังคม

พุทธวิธีการการสอนตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นวิธีการควบคุมทั้งสามส่วนให้สงบ คือ เริ่มตั้งแต่วิธีการควบคุมกายกรรมให้อยู่ในระเบียบวินัยของสังคม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคมพร้อมกับการมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข เพราะผู้ที่ปฏิบัติตามหลักของศีลธรรม ตามกุศลกรรมบถ จะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนและไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อน

การควบคุมวาจา หรือ วชิกรรมนั้น เป็นวิธีการพัฒนาพฤติกรรมด้านคำพูด เพราะทุกชีวิตต้องพบปะพูดคุยเพื่อและเปลี่ยนความรู้ หรือสนทนาเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันหากมีการพูดด้วยถ้อยคำแห่งเมตตา โลกทั้งโลกจะน่าอภิรมย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้คำพูดจะไม่ใช่อาวุธที่หยิบมาทำร้ายกันได้ แต่มันช่างมีอำนาจเสียยิ่งกว่าอาวุธอื่นใด มันสามารถทำให้คนที่ได้รับฟังต้องทุกข์กับคำพูด ต้องเจ็บปวดเหมือนมีมีดกรีดลงไปและเจ็บถึงใจว่าจะคลายออกเสียได้ แต่หากมีการกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยเมตตา ปราณนาดี คำพูดดีดี ที่กลั่นออกมาจากใจจริง จะเป็นคุณประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง การอยู่ร่วมกับสังคมก็จะพบแต่สันติสุข

การควบคุมใจ คือ ไม่ละโมภจะเอาของของใคร พร้อมจะเผื่อแผ่ด้วยการดำรงชีวิตด้วยอาชีวะสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย การรู้จักหา รู้จักเก็บ รู้จักใช้ รู้จักพอ รู้จักให้ รู้จักวาง เป็นการประพฤติในสัมมาชีพ ไม่ละโมภอยากได้ของใคร มีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัวตั้งฐานะให้ได้ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม มีความถึงพร้อมด้วยความหมั่น

สามารถทำได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร มีมิตรดี เป็นอยู่เหมาะสม รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ

ความมุ่งหมายของการสอนหลักกุตศกรรรมบถ ๑๐ ประการ แบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ ในระดับโลกียะนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ การพัฒนาเพื่อให้ได้รับผลที่เป็นความสุข ความเจริญที่เกิดในปัจจุบันชาติที่เห็นได้ด้วยตา และที่ส่งผลเป็นความสุขในสัมปรายภพ คือ ภพหน้าอันได้แก่การไปบังเกิดในสุคติภพตั้งแต่สวรรค์ ๖ ชั้นจนถึงพรหมโลก หรือแม้เมื่อกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกย่อมได้รับอานิสงส์อีกมากมาย อันได้แก่ ทำให้เป็นผู้มีอายุยืน รูปร่างสวยสมสัดส่วน มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง เป็นต้น จุดมุ่งหมายในระดับโลกุตตระ คือการพัฒนาเพื่อให้ได้บรรลุธรรมตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ หรือพระนิพพานที่สามารถบรรลุได้ในภพภูมินี้ทั้งชายและหญิง สำหรับประโยชน์ของการพัฒนา มี ๓ ประการ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสอง ในการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุตศกรรรมบถ ๑๐ ประการนั้น สามารถพัฒนามนุษย์ให้ถึงจุดมุ่งหมายทั้งสองระดับได้ และบรรลุประโยชน์ทั้งสามประการ ได้เป็นอย่างดีดังที่มีปรากฏตามหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ อื่นอีก